

МӘДЕНИ МҰРА
ғылыми журнал

КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ
научный журнал

CULTURAL HERITAGE
science journal

ISSN: 2708-3365

№ 2 (101)

Астана
2023

БАС РЕДАКТОР

СЫДЫҚОВ
Айбек Жексенәліұлы

– PhD, ҚР Ұлттық музейінің директоры (Қазақстан)

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ

ИБРАЕВА
Ақмарал Ғосманқызы

– тарих ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан ұлттық жаратылыстану ғылымдары академиясының академигі, ҚР Ұлттық музейі директорының орынбасары (Қазақстан)

ТАЙМАҒАМБЕТОВ
Жәкен Қожахметұлы

– тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейінің бас ғылыми қызметкері (Қазақстан)

САМАШЕВ
Зайнолла Самашұлы

– тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҒЖБМ Ө.Х. Марғұлан ат. Археология институтының бас ғылыми қызметкері (Қазақстан)

АЙМҰХАМБЕТ
Жанат Әскербекқызы

– филология ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті Қазақ әдебиеті кафедрасының профессоры (Қазақстан)

ҮМІТҚАЛИЕВ
Ұлан Үмітқалиұлы

– тарих ғылымдарының кандидаты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті Археология және этнология кафедрасының меңгерушісі (Қазақстан)

МЕРЦ
Виктор Карлович

– тарих ғылымдарының кандидаты, Торайғыров университеті, Ө.Х. Марғұлан атындағы Біріккен ғылыми археологиялық орталық директоры (Қазақстан)

ЖАБАҒИН
Мақсат

– тарих ғылымдарының кандидаты, «Ұлттық биотехнология орталығының» Адам генетикасы зертханасының меңгерушісі (Қазақстан)

БИҒОЖИН
Ұлан

– PhD, Назарбаев университетінің қауымдастырылған профессоры (Қазақстан)

САБИТОВ
Жақсылық

– PhD, «Жошы Ұлысын зерттеу» зерттеу институтының директоры (Қазақстан)

ДЮПЮИ
Паула

– PhD, Назарбаев университетінің қауымдастырылған профессоры (Қазақстан)

ҚАРА
Әбдуақап

– доктор, профессор, Мимар Синан көркем өнер университетінің профессоры (Түркия)

ШАМИЛЬОГЛУ
Юлай

– PhD, Висконсин университетінің профессоры (АҚШ)

АЙТПАЕВА
Гүлнар Аманқызы

– филология ғылымдарының докторы, профессор, Жүсіп Баласағын ат. Қырғыз Ұлттық Университеті, «Айгине» мәдени-зерттеу орталығының директоры (Қырғызстан)

РАДИВОЖЕВИЧ
Мильяна

– PhD, Лондон университеті колледжі, Археология институтының археология кафедрасының қауымдастырылған профессоры (Ұлыбритания)

EDITOR-IN-CHIEF

Aibek Sydykov – PhD, Director of the National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

EDITORIAL BOARD

Akmaral Ibrayeva – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the Kazakhstan National Academy of Natural Sciences, Deputy Director of the National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Zhaken Taimagambetov – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of NAS RK, Chief Researcher of the National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Zainolla Samashev – Doctor of Historical Sciences, Chief Researcher of the A.Kh. Margulan Institute of Archaeology of CS MSHE RK (Kazakhstan)

Zhanat Aimukhambet – Doctor of Philology, Professor of the Department of Kazakh Literature of the L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Ulan Umitkaliev – Candidate of Historical Sciences, Head of the Department of Archaeology and Ethnology of the L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Victor Merts – Candidate of Historical Sciences, Director of the A.Kh. Margulan Joint Archaeological Research Center (Kazakhstan)

Maxat Zhabagin – Candidate of Historical Sciences, Head of the Laboratory of Human Genetics of the National Center of Biotechnology (Kazakhstan)

Ulan Bigozhin – PhD, Associate Professor of Nazarbayev University (Kazakhstan)

Zhaxylyk Sabitov – PhD, Director of the Institute for the Study of Ulus of Jochi (Kazakhstan)

Paula Dupuy – PhD, Associate Professor of Nazarbayev University (Kazakhstan)

Kara Abdulvahap – Doctor, Professor, Professor at Mimar Sinan University of Fine Arts (Turkey)

Uli Schamiloglu – PhD, Professor of the University of Wisconsin (USA)

Gulnara Aitpaeva – Doctor of Philology, Professor, Director of the Aigine Cultural Research Center of the Zh. Balasagyn Kyrgyz National University (Kyrgyzstan)

Radivojevic Miljana – PhD, Associate Professor of the Department of Archaeology of the Institute of Archaeology of the University College London (UK)

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

СЫДЫКОВ
Айбек Жексеналиевич

– PhD, директор Национального музея РК
(Казахстан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

ИБРАЕВА
Акмарал Госмановна

– заместитель председателя коллегии, Академик Казахстанской национальной академии естественных наук, доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Национального музея РК (Казахстан)

ТАЙМАГАМБЕТОВ
Жакен Кожаметович

– Академик НАН РК, доктор исторических наук, профессор, Главный научный сотрудник Национального музея РК (Казахстан)

САМАШЕВ
Зайнолла Самашұлы

– доктор исторических наук, профессор, Главный научный сотрудник Института археологии им. А.Х. Маргулана КН МНВО РК (Казахстан)

АЙМУХАМБЕТ
Жанат Аскербековна

– доктор филологических наук, профессор кафедры казахской литературы Евразийского Национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)

УМИТКАЛИЕВ
Улан Умиткалиевич

– кандидат исторических наук, заведующий кафедры Археологии и этнологии Евразийского Национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)

МЕРЦ
Виктор Карлович

– кандидат исторических наук, директор Объединенного археологического научно-исследовательского центра им. А.Х. Маргулана (Казахстан)

ЖАБАГИН
Максат

– кандидат исторических наук, профессор, Заведующий Лаборатории генетики человека Национального центра биотехнологии (Казахстан)

БИГОЖИН
Улан

– PhD, Ассоциированный профессор Назарбаев университета (Казахстан)

САБИТОВ
Жаксылык

– PhD, Директор научного института "Изучения Улуса Джучи" (Казахстан)

ДЮПЮИ
Паула

– PhD, Ассоциированный профессор Назарбаев университета (Казахстан)

КАРА
Абдулвахап

– Доктор, профессор Университета изящных искусств имени Мимар Синана (Турция)

ШАМИЛЬОГЛУ
Юлай

– PhD, профессор Висконсинского университета (США)

АЙТПАЕВА
Гулнара Амановна

– доктор филологических наук, профессор, директор культурно-исследовательского центра «Айгине» Кыргызского Национального университета им. Ж. Баласагына (Киргизстан)

Радивожевич Миљьяна

– PhD, ассоциированный профессор Кафедры археологии, Института археологии Университетского колледжа Лондона (Великобритания)

МАЗМҰНЫ / CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Тарих / History / История

- Гиззатов С.М. 1921-1922 жылдардағы Орал губерниясындағы ашаршылық: себептері, жүру барысы және зардаптары
Gizzatov S.M. Famine in the Ural province of 1921-1922: causes, stages and consequences
Гиззатов С.М. Голод в Уральской губернии 1921-1922 гг.: причины, стадии и последствия 6

Археология / Archaeology / Археология

- Байғалиев Ж.Р. Батыс Қазақстанның ортағасырлық қалаларындағы кан арналары және суфалар
Baigaliyev Zh. R. Kan canals and sufas in medieval cities of Western Kazakhstan
Байғалиев Ж.Р. Каналы кан и суфы в средневековых городах Западного Казахстана 24

Этнология / Ethnology / Этнология

- Бейсегүлова А.К. Өзбекстан және Түркия қазақтары арасындағы ұлттық құндылықтар мен мәдени мұралар: қолданылуы мен қастерлеу деңгейі
Beysegulova A.K. National values and cultural heritage between the Kazakhs of Uzbekistan and Turkey: the level of use and storage
Бейсегүлова А.К. Национальные ценности и культурное наследие между казахами Узбекистана и Турции: уровень использования и хранения 33

- Рахимов Е.К., Искаков Қ.А. Музейлік этнографияның өзекті мәселелері
Rakhimov Y., Iskakov K. Current problems of the museum ethnography
Рахимов Е.К., Искаков К.А. Актуальные проблемы музейной этнографии 54

- Байбосынова Ұ.М. Сыр бойы қазақтарының дәстүрлі эпикалық шығармаларындағы ислам тақырыбы
Baibosynova U.M. Islam in the traditional epic works of the Kazakhs of Syrdarya
Байбосынова У.М. Ислам в традиционных эпических произведениях казахов Сырдарьи 67

- Сайлау А., Жалғасбайқызы Л. Сыр бойындағы ислам құндылықтары
Sailau A.K., Zhalgasbaikyzy L. Islamic values of the Syr region
Сайлау А.К., Жалғасбайқызы Л. Ценности ислама региона Сырдарьи 87

Музейтану / Museology / Музееведение

- Ақжасарова А.К., Жұмағұлова Қ.Б. ҚР Ұлттық музейінің қорларындағы Ж. Тәшеневтің жеке заттарының топтамасы
Akzhasarova A.K., Zhumagulova K.B. Collection of personal belongings of Zh. Tashenev from the funds of the National Museum of the RK
Ақжасарова А.К., Жұмағұлова Қ.Б. Коллекция личных вещей Ташенева Ж. из фондов Национального музея РК 103

Өнертану / Art history / Искусствоведение

- Батырева К.П., Батырева С.Г. Образ учителя Зая-пандиты в изобразительном искусстве Калмыкии
Batyreva K.P., Batyreva S.G. The image of the teacher Zaya-pundita in the visual arts of Kalmykia
Батырева К.П., Батырева С.Г. Қалмақ бейнелеу өнеріндегі Зая-пандита ұстаздың бейнесі 110

- Ақсақалова Ж.А. Қазақ хандығы тарихының кескіндеме өнеріндегі көрінісі
Aksakalova Zh.A. Reflection in the visual arts of the history of the Kazakh Khanate
Аксакалова Ж.А. Отражение в изобразительном искусстве истории казахского ханства 123

Тұлғалар / Personalia / Персоналии

- Мұхтар Қожа. Өзбекәлі Жәнібековтің үш хаты
Mukhtar Kozha. Uzbekali Dzhanibekov 's letters
Мұхтар Қожа. Письма Узбекали Джанибекова 137

Біздің музейдің тарихы / История нашего музея / History of our museum

- Нурахметова Г.Б. Предыстория появления музеев в Павлодарском Прииртышье
Nurakhmetova G.B. Pavlodardaghy Ertis öñirinde muzeilerdiñ pайда болу тарихы
Нурахметова Г.Б. История возникновения музеев в Павлодаре 145

FTAMP: 18.31.09

Ақсақалова Ж.А.¹

¹М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: nurbinur_86@mail.ru

ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ТАРИХЫНЫҢ КЕСКІНДЕМЕ ӨНЕРІНДЕГІ КӨРІНІСІ

Аңдатпа. Қазақстан кескіндеме өнеріндегі тарихи тақырыптағы туындылар ұлттық мәдениет пен бірегейлік үшін зор маңызға ие. Олар өткенді жеткізіп қана қоймай, халықтың рухын, дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын бейнелейді. Тарихты жете тануға арналған мұндай шығармалар өткенді тереңірек түсінуге және ежелгі уақытта халқымыз бағалаған құндылықтарды көрсетуге бағытталған. Тарихи туындылар эстетикалық қанағаттануды ғана емес, сонымен бірге өткенге деген рухани қызығушылықты нығайта алады, өз елінің тарихын жете зерттеп, одан әрі тани түсуге шабыттандырады. Олар жаңа ұрпақты тәрбиелеу үшін аса маңызды.

Қазақ хандығы кезеңінің тарихи көріністері көбінесе суретшілер үшін негізгі шабыт нысанына айналды. Тарихи жанрда орындалған көркем туындылар тек шайқастар мен саяси оқиғаларды ғана емес, сонымен қатар тарихтың әртүрлі кезеңдеріндегі қазақ халқының өмірінің әлеуметтік және мәдени аспектілерін де кенеп бетіне түсіріп отырды.

Кілт сөздер: кескіндеме, тарихи жанр, портрет, композиция, қазақ хандығы, ұлттық бірегейлік, рухани жаңғыру.

Кіріспе

Қазіргі заманғы қазақ кескіндемесінің негізгі үрдістерінің бірі – дәстүрлі тақырыптар мен мотивтерде даралық пен бірегейлікті іздеу болып табылады. Суретшілер ұлттық тақырыптардың жаңа, заманауи интерпретацияларын жасауға және дәстүрлі рәміздер мен бейнелерді кенепке көшіруге тырысады. Осылайша, олар өз елінің тарихы мен мәдениетімен өзара байланысын сақтай отырып, өздерінің шығармашылық еркіндігін шектемейді.

Тағы бір маңызды тенденция – кескіндемедегі әртүрлі стильдер мен бағыттарды араластыру. Суретшілер өз шығармашылықтарында классикалық, заманауи және дәстүрлі кескіндеме элементтерін сенімді түрде пайдалана отырып, бірегей және ерекше стиль жасайды. Олар сондай-ақ, әртүрлі техникалар мен материалдармен белсенді тәжірибе жасай отырып, оларға экспрессивтілік пен әсемдік қосады. Сонымен қатар, қазіргі заманғы қазақ кескіндеме өнері әлемдік өнер

мен мәдениеттердің ықпалына ашық. Суретшілер әлемдік трендтер мен технологияларға қарап, оларды өз мәдениетіне бейімдейді және әлемді жаулап алуға дайын жаңа, ерекше туындылар жасауда. Осылайша, қазіргі заманғы кескіндеме дәстүр мен қазіргі заманды, ұлттық және әлемдік өнерді, даралықты және ұжымдық мұраны біріктіру арқылы оны көрермендер үшін қызықты етіп отыр.

Белгілі өнертанушы Р.Ә. Ергалиева осы кезеңде түрлі бағыттар мен ағымдардың пайда болғанын атап өте келе, суретшілер өз еңбектерінде дәстүрлі мотивтерді, рәміздер мен бейнелерді жеткізуге тырысқандығын да айтады (Ергалиева, 2011: 432).

Қазіргі заманғы қазақ кескіндемесі де халқымыздың мәдениеті мен тарихын заманауи тәсілдермен жеткізуге ұмтыла отырып, осы үрдісті жалғастыруда. Олар сондай-ақ, әртүрлі идеялар мен тұжырымдамалармен белсенді түрде тәжірибе жасап, өз жұмыстарында заманауи шындықты және қазіргі қоғам алдында тұрған қиындықтарды көрсетуге тырысады. Осылайша, қазіргі заманғы қазақстандық кескіндеме керемет шығармашылық көрініс қана емес, сонымен қатар ұлттың мәдени дамуы мен санасының көрсеткіші болып табылады.

Бүгінде аса өзекті болып отырған, ұлттық бірегейлік, тарихи негіз мәселелері бейнелеу өнеріндегі ұлттық мұраларды кескіндеме өнерінде қайта жаңғырту үшін тарихи болмыста қарқынды даму үстінде. Бейнелеу өнері жайлы тың деректерді жинақтау, жүйелеу кезінде тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ тарихи кескіндемесі екі түрлі сипатта көрініс бергендігін айқындадық. Біріншісі портрет жанрында, яғни қылқаламшеберлеріөзшығармаларында

тарихта есімі қалған тұлғалардың келбеттерін жиі бейнелей бастады. Келесі екінші сипаттағы шығармалар қатарына ірі-ірі тарихи оқиғалар бейнеленді. Мұндай монументті композицияларды жасаушыларға қазақ басынан кешірген түрлі қақтығыстарды жандандырып, рухани тұрғыдан қайта жаңғыртуға тырысқан, жаңашыл үрдістерді игерген шығармашылық топ жатады.

Бұлардан бөлек бейнелеу өнерінде этнографизм мен декоративизм әдістері бойынша жұмыс жасаған кескіндемешілер де болды. Мұндай суретшілер өз туындыларында қазақи нақышта бейнеленген кейіпкерлер мен дәстүрлі-тұрмыс салт көріністері негізінде көрермендерге лирикалық және поэтикалық көңіл күйге толы атмосфераны береді. Негізі композицияны құрастыруда олар қарқынды динамика мен әрекеттен гөрі статикалық баяу формаларға бой алдырады. Осының негізінде туындыларда өткенге деген ностальгиялық сипат басымдық танытуда. «Национальная тематика в художественных поисках художников 2000-х гг. приобретает ностальгические интонации. Работы А. Жакыпбекова, К. Ажибекова, Ж. Омирбекова, Б. Тургынбая, М. Каспака – это лирика, поэзия, исторические экскурсы...», – деп өнертану кандидаты А.К. Юсупова осы кезеңдегі бірнеше суретшінің шығармашылығына сипаттама беріп өткен болатын (Ергалиева, 2002: 183).

Қазіргі таңда М. Муллашев, А. Дүзелханов, Д. Әлиев, Ө. Жұбаниязов, Д. Қасымов, Ж. Қайрамбаев, Е. Айтуаров, М. Қаспақ, Қ. Әжібеков, Е. Төлепбай, Қ. Асқаров, Т. Дайрбаев, Н. Қарымсақов, Т. Тілеужанов, Е. Құсайынов, Ә. Бақтыгереев, С. Әлжанов сынды шеберлер тарихи тақырыпта зор

еңбек етіп жүрген суретшілер. Бұл кескіндемешілер жанрларды өзара байланыстырып, тарихи баяндауларға негізделген сюжеттермен қатар, мифологиялық тақырыптарға да қалам сермеген кездері болды. Бұл ерекшелік кескіндемеде жанрдың өзіндік стереотиптерін жойған және де жаңаша түр-сипат әкелген мәселелердің біріне айналды.

Талқылау

Тарихи жанр, оның ішінде тарихи-портреттік жанр қазақ кескіндеме мен мүсін өнерінде ерекше орын алады. Бұл ұлттық мәдениеттің маңызды элементі және тарихи кейіпкерлерді есте сақтауға өз септігін тигізетіні анық. Қазақ билері, әсіресе шешендер, батырлар, хандар Қазақстан тарихында маңызды рөл атқарды және бүгінгі күнге дейін ұлттық құндылығымыздың бір бөлшегі болып табылады. Қазақ өнерінде де, әдебиетінде де шешендер батырлар мен халықтың қорғаушылары ретінде бейнеленіп суреттеледі, бұл келешек ұрпаққа үлгі және ұлттың тарихын мақтаныш көзі ретінде сақтауға көмектеседі. Тарихи қаһармандардың бейнесін дәріптеу жөніндегі 2000 жылдардан бастау алған мемлекеттік бағдарламалар ұлттық мәдениет пен тарихқа деген қызығушылықты арттыруға және көркем шығармашылықты одан әрі дамытуға ықпал етті.

2000 жылдардан бастап қазақ кескіндемесінде билердің бейнесі негізінен портреттік және тарихи оқиғаларға құрылған ірі композициялық шығармаларда көптеп көрініс таба бастады. Алғашқылардың бірі болып, суретші Т. Тоғысбаев пен А. Дүзелханов билер келбетін кенеп бетіне түсірген болатын. Сонымен қатар Н. Қарымсақов, Қ. Әжібеков, Б. Тюлькиев пен

З. Қожамқұлов, Е. Төлепбайдың Тәуке ханның жеті жарғысына байланысты тарихи оқиғаларға құрылған тарихи кенептері де би-шешен, хан, батырлар тақырыбына мысал бола алады.

Қ. Әжібеков пен Е. Төлепбаевтың бірігуімен орындалған «Мәңгілік ел» атты триптихтың «Тәуке хан» деп аталатын бөлігі 17-ғасырда қазақ хандығының ыдырап кету қаупіне байланысты, Тәуке ханның елдегі бірлікті сақтау үшін ойластырған заңы жайлы көрініске негізделген. Бұл туындының негізгі ерекшелігі өскелең ұрпаққа ата-баба тарихын дәріптеу. Тарихи жады арқылы өткен өмірімізде елеулі орын алған тарихи оқиғаны көз алдымызда қайта жандандырады. Мұндағы кейіпкерлердің бейнесінде портреттік нақтылықтан гөрі, кейіпкерлер жүзін шартты түрде бейнелеу әдісі басымдық танытқан. Басты мақсат тұлғалардың жүзін шынайы жеткізу емес, олардың қоғамның дамуына қосқан рөлдерін айшықтап, дәріптеу болып табылады.

Билер бейнесімен қатар кенеп бетінде қазақ елінің басты хандары мен негізгі батырларының келбеті де егемендік алғаннан кейінгі жылдары көптеп көріне бастады. Кенесары, Жәнібек, Абылай, Әбілхайыр хандар, сонымен қатар Махамбет, Бөгенбай, Қабанбай, Наурызбай, Райымбек сынды көптеген ержүрек батырлар, Абай, Шәкәрім, Жамбыл, Дина және Мұқағали сынды ұлы тұлғалар бейнесі кенеп беттерінен орын алды.

Қазақ хандығы тақырыбындағы басты тұлғалардың бірі Абылай хан бейнесін үздік сомдаған қылқалам шебері – Ж. Қайрамбаев. Бұл тарихи портрет жанрында орындалған ең үздік туындылардың бірі. Қазақтың ірі ханы Абылай бейнесі: «Плакаттық негізде шешім тапқан Абылайханның

портреті образдық ерекшелігімен ішкі үндестікке толы. Абылайханның мұндай образдық портреті алғаш Жұмақын Қайрамбаев шығармашылығынан көрініс тапты. Абылайханның дәл осы суретші сомдаған образы өскелең ұрпақтың жадында монументалды, сом әрі асқақ бейнесімен сақталған еді. Бұл туынды халқымыздың тәуелсіздікке қол жеткізген уақытының алғашқы жылдары салынып, елдің рухы мен жанын көтеруде маңызды роль атқарды» (Байтұрсынов, Ыдырыс,.. 2018).

Ия, шынымен де Қайрамбаевтың қылқаламынан туған Абылайдың бейнесі кәсіби деңгейде өте сәтті шыққан. Кенеп бетінен қазақ елінің азаттығы үшін аянбай күресіп, үш жүздің басын бірлік пен ынтымақтастықта біріктірген нағыз хан бейнесін көре аламыз. Қатулы қабағы мен сұрланған жүзі түстер үйлесімі арқылы өте әсерлі шешілген.

Ж. Қайрамбаев Абылай ханның портреттік келбетін жасауда, Ресей жеріндегі Абылай ханның реконструкцияланған бас сүйегі негізінде портретін шынайы салған. Сол себепті де Қайрамбаевтың Абылайының портреттік келбеті шынайы шыққан.

«Суретші тарапынан қазақтың зиялы тұлғаларының портреттік образдарын бейнелеуін, тоқыраудан кейін есеңгіреп қалған халықтың еңсесін көтеруге тікелей бағытталуымен түсіндіруге болады. Осындай сипатта қазақ зиялыларының портреттік бейнесін жасау 1990 жылдары көптеген суретшілер мен мүсіншілердің шығармашылығынан белең алды», (Байтұрсынов, Ыдырыс,.. 2018) дейді өнертанушы мамандар. Иә, өте орынды айтылған пікір. Себебі, шынында да техникалық тұрғыдан жақсы орындалып, идеялық жағынан керемет жеткізілген туындылардан батыр бабаларымыздың тұлғасын көргенде бойыңа ерекше күш-

қуат жиналып, бойыңнан патриоттық сезімнің есіп тұрары ақиқат.

2000-шы жылдардан бастап портреттермен қатар күнделікті сипатта шешілген өткеннің тарихи картинасында бірқатар көлемді композициялар өсе бастады. Тарихи кескіндеменің өсуіне «Қазақстан – 2030», «Рухани жаңғыру», «Мәңгілік ел» стратегиялары сияқты мемлекеттік бағдарламалар негіз болды. Тарихи тақырыптағы кескіндемелік туындылар Қазақстанның тарихи және мәдени мұрасын насихаттауға және сақтауға бағытталған мемлекеттік бағдарламаларды іске асыру бағыттарының біріне айналды. «Қазақстан – 2030», «Рухани жаңғыру» және «Мәңгілік ел» стратегиялары және басқа да көптеген бағдарламалар тарихи кескіндеме мен ұлттық өнердің басқа да бағыттарын дамыту үшін қуатты серпін болды. Олар суретшілер мен мүсіншілердің алдына Қазақстан тарихы мен ұлттық мәдениетінің рухы мен шын мәнін жеткізетін туындылар жасау міндетін қойды. Салт-дәстүрлер мен ұлттық құндылықтарды сақтауға, келешек ұрпаққа жолдауға және ұлттық бірегейлікті нығайтуға ықпал етті.

Тарихи тақырыптағы туындылардағы үшөлшемді композициялардағы ерекше атмосфера түрлі эмоциялар тудырып, көрермендерге өткенге бір сәтке шолу жасауға мүмкіндік туғызады. XX ғасырларда орын алған түрлі жағдайлар қоғамымызға көптеген өзгерістер әкелді. Бұл көріністер бейнелеу өнерінде тарихи жанрда көрініс табады. Ал бұл бағыт өз кезегінде өнер аренасына жаңа есімдердің енуіне түрткі болды. Мысалы: Т. Тілеужанов, Н. Қилыбаев, Б. Мырзахметов, А. Назарқұл, Ә. Жақыпбек, Д. Қастеев, М. Нұрғожин, Қ. Омархан, Е. Ким, Д. Макин, Н. Әлібек, Д. Үсенбаев, Е. Болатхан, А. Нұрғожаев

және тағы да басқа қылқалам шеберлерінің туындыларын атап өтуге болады.

2000 жылдардан бастау алған, ұлттың тарихын, құндылығын, мәдениетін қайта жаңғыртуға арналған, түрлі бағдарламалар және де тарихи тақырыптағы туындыларға деген мемлекеттік тапсырыстардың артуы қазақ бейнелеу өнеріндегі тарихи жанрдың мәртебесін көтере түсті. Осы себепті де қазіргі таңда қазақ бейнелеу өнерінде тарихи жанрдың алатын орны жоғары болып тұр. Осындай сұраныстың артуына байланысты жастардың да халық тарихына, ұлттың сана-сезімін танытатын тақырыптарға деген қызығушылықтары арта түскен. Суретшілер ұлттың қайғысын, өткерген ауыртпалықтарын жүректерімен сезініп, азат ел болу жолындағы батыр бабаларымыздың ерлігіне деген сүйіспеншіліктерінен тарихи тақырыптағы құнды еңбектері туындады. Тарихқа қатысты жазылған шығармалары көбінде үлкен форматты, көп фигуралы келіп, композициялық құрылымы жағынан күрделі, ал тақырыптық мәні мен қозғар идеясы және де түстік үйлесімі жағынан әр түрлі келеді.

Шынында да, Қазақстан тарихы көптеген жарқын және маңызды оқиғаларға бай, ал тарихи кейіпкерлердің бейнелері ұлттық мәдени мұраны сақтау мен көрсетуде шешуші рөл атқарады. Тарихи кескіндеме жанрында жұмыс істейтін суретшілер тарихи әділеттілікті қалпына келтіруге және дұрыс әрі шынайы тарих негізінде қоғамдық сананы қалпына келтіруге көмектесе алады. Олардың шығармашылығы ұлттық бірегейлік пен ұлттық құндылықтарға деген адалдықты қалыптастырудың күшті құралы бола алады. Алайда, идеологиялық жағдайдағы өзгерістерді

ескере отырып, тарихи оқиғалар мен кейіпкерлерге қатысты шындықты көрсете білуі қажет.

Осылайша, тарихи кескіндеме тарихи жады мен ұлттық мәдени мұраны сақтау мен жеткізуде маңызды рөл атқарады. Бірақ сонымен бірге ол өлшеніп, адамдар өмір сүретін уақыттың әлеуметтік өзгерістері мен идеологиялық талаптарына да дайын болуы қажет шығар. «Халықтың тарихын қазіргі суретшілер шайқастарға, соғыстарға, апаттар мен азаптарға толы өмір суреті ретінде көреді. Тіпті заңдардың орнатылуы, хандардың кездесулері, дәстүрлі рәсімдер туралы жағымды тақырыптарға арналған шығармалар әлі күнге дейін бейнеленген жағдайдың ішкі шиеленісіне барлық қол жетімді бейнелеу құралдарымен ауыртпалық түсіреді» (Культурная парадигма..., 2020: 496).

Монументалист кескіндемеші Аманат Назарқұл тарихи жанрда біраз еңбектер жасады. Бала күнінен суретшілікті армандап, өнерді өмірінің мәніне айналдырған қылқалам шебері өз шығармашылығына, нағыз суреткер болу үшін адамның ішкі әлемі өте мықты болуы керек деген ұстанымды алдыға тартады. А. Назарқұлдың «Томирис», «Түнгі жолаушы», «Скифтер – Кентаврлар», «Азия Бибі», «Үш грация», «Астана – жастар мен білім қаласы», «Қорқыттың үш бұлағы», «Аралды аңсау», «Қасиетті билер елі» атты шығармалары бізге танымал.

А. Назарқұлдың шығармалары өткен замандағы қазақ тарихының жинақталған келбетін жасайтын туындылардың қатарына кіреді. «Қасиетті билер елі» атты монументалды кескіндемеде суретшінің айтуынша трилогия, яғни роман-эпопея сынды туынды. Негізгі көріністе монументалды

келген үш бидің ірі тұлғасы арқылы жалпы қазақ халқының тарихына көз жүгіртіп өткендей боламыз. Суретші билер бейнесін ұлттық нақыштағы көріністермен және де қанық әрі ашық бояу үйлесімдерімен жеткізу арқылы көрерменді бір сәтке сол тарихи кезеңнің атмосферасына бойлауына мүмкіндік береді.

Тарих беттерінде есімдері өшпестей із қалдырған бабаларымыздың негізгі бейнесі арқылы қазақ халқының ауызбіршілігін, бір ауыз сөзге тоқтаған, ақсақалдарын құрмет тұтқан қасиетті ел екендігін әспеттей түсуде. Ортаңғы бөлікте – Тәуке ханның «Жеті жарғысына» қолдау көрсеткен Төле би тұлғасы орын алған. Бір қолын жоғары көтеріп, аспанды меңзеген қалыпта, Жаратушы Тәңірге деген құрметін көрсетуде. Екі жағында басты биге қолдау көрсеткен кейіпте Қазбек би мен Әйтеке би орналастырылған. Осы көріністегі үш бидің сыйластығы мен бір-біріне деген құрмет-ілтпатынан жалпы халықтың келбетін көре аламыз. Әр бидің композициялық құрылымға байланысты отырысы, болмысы, түр әлпеті барынша негізгі бейнелерін, тарихи болмыстарын аша түсуде.

Жалпы композициялық құрылым этнографиялық жағынан да, фольклорлық тұрғыдан да, көне тарихпен және сәулеттік ескерткіштермен де өзара байланыста шешім тапқан. Суретші А. Назарқұлов кенеп бетіндегі шаңырақ, жеті қазына атрибуттары, «қой үстінде бозторғай жұмыртқалаған» сынды түрлі символикалық бейне-көріністер арқылы да қазақ халқының ұлттық бейнесін толық көрсетеді. Сонымен қатар осы символикалық бейнелер негізінде қазақ халқының мал шаруашылығымен айналысқан көшпенді және аңшылық келбетінен де, тұрмыстық салт-

дәстүрлерінен де хабардар етеді. Ұлттық нақышты айшықтауда ою-өрнектермен ойнатылған түстік үйлесімдердің рөлі зор. Жалпы бұл туындыны қарап отырып жастардың сүйіспеншілігін, махаббат, жас отбасы, ұрпақты тәрбиелеу, бата беру, көшпенділер өмірі, құрбандық шалу, күнделікті тұрмыс-тіршілік секілді түрлі тақырыпты қозғауға болады. Монументалды туындының да негізгі бір ерекшелігі осы – тақырып аясының кеңдігінде. Осы қасиетінің арқасында бұл шығарма да суретші тарапынан өте ұтымды шешім тауып отыр деп айтуымызға толық негіз бар.

Туындыны қарап отырып адамға бала кезінен тыңдап өскен жыр-толғаулар, тәлімдік әңгімелер мен оқиғалар, тарихи деректер түрлі әсерлер қалдыратындығын, соның негізінде жадымызда түрлі көріністер қалыптасатындығын бағдарлауға болады. Бұл да бір бейнелеу өнерінің ұжымдық жады аспектісіндегі ерекше орны бар екендігін дәлелдей түседі.

Суретші маманы үшін тарихи болмысты жеткізуде композицияның ішкі сүйегі, яғни құрылымы мықты болуы қажет. Шығарманың ішкі құрылысы дұрыс жинақталғанда, ол көруші көзге де жақсы көрінеді. Монументалды кескіндеме өнерінде үлкен масштабты, пропорцияны сақтау өте маңызды. Себебі мұндай туындылар көпшілікке арналғандықтан ғасырлар бойы үнемі адамзатпен тілдесуді көздеді. Уақыт өте келе тарихи құндылыққа сол себепті де тарихи жад ұғымы негізінде монументтік шығармалардың алар орны ерекше.

А. Назарқұловтың осы тарихи тақырыпты одан әрі жетілдіре түсудегі шеберлігін «Астана жастар мен білім қаласы» (2011) атты реалистік академиялық бағытта салынған монументалды туындысынан байқаймыз.

Кенеп бетінде көпұлтты Қазақстан халқының жинақталған келбеті бейнеленген. Композиция үш бөлімнен құралған. Артқы бөлікте қаз-қатар орналасқан ғимараттың колонналары аяғына нық тұрған тәуелсіз мемлекеттің келбеті мен еліміздің берік тұғырының символы. Туындыда сол егемен елдің бейбітшілігін, тәуелсіздігін, ұлттардың өзара достығын бейнелейтін символдық бейнелер мен негізгі мотивтерінен құралған. Артқы фонда орналасқан Ақ үй, Қожа Ахмет Ясауи кесенесі сынды архитектуралық нысандар өткен заман мен қазіргі уақыттың көрсеткіші. Ұлттық нақыштағы ою-өрнектер қазақи негізімізді танытатын басты атрибуттар болып табылады. Ел президентімен қатар Қазақстанның көк туын өзге елдерде көкке көтеріп, мәртебесін асқақтатып жүрген бокс өнерінің майталманы Г. Головкиннің, әнші, әлем таныған Димаш Құдайбергеновтің, басқа да еңбек сіңірген спортшылар Бейбіт Ыстыбаев, Қанат Ислам сынды бірегей тұлғалардың және басқа да актер, биші, әншілердің бейнесін көре аламыз. Оң жақ бөліктің жоғарғы жағында екі қолын көкке көтеріп, келешек қазақ халқы үшін Ұлы Жаратушыдан дұға тілеген Асан қайғы бейнесі.

«Суретшілердің халқымыздың тағдырындағы өткен өмір жолдарын келешекке ұрпаққа қайта бағыттау үшін көне аңыз-әңгімелерге, дастан-жырларға, ата-бабалар мұрасына, адам мен табиғаттың арасындағы өзара үздіксіз байланыстағы дүниетанымдық ұғымдарға терең сүйене отырып бейнеленген, тарихи тақырыптағы кескіндемелері көрушіні эмоционалдық еркіндікті білдіретін шығармашылық ізденістерімен аса қызығушылық тудыруда. Кескіндеме шеберлері тарихи оқиғаларды тұрмыстық

көріністермен өзара байланыстыру арқылы мотивтер мен символдар тіліне назар аударып, оларды стилистикалық жағынан түрлендіре түседі. Рухани және философиялық тереңдікті қазіргі қоғамның адамгершілік-этикалық мәселелерімен суреттейтін туындыларда баршылық. Мұндай көркем туындылардың стилистикасы мен мазмұны заманауи кескіндеме өнерінің айтары әлі де мол екендігін меңзейді» (Шарипова, Аксакалова,.. 2022: 241–248. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2022.3-21>).

Шынында да, тарихи кескіндеме тек тарихи қайта құру ғана емес, сонымен қатар дәстүрлерді жаңартатын және жаңа түпнұсқа элементтерді енгізетін заманауи өнер болуы мүмкін. Суретшілер тарихи оқиғалар мен кейіпкерлерді заманауи экспрессивтіліктің құралы ретінде қолдана отырып, бейнелер мен оқиғаларды қазіргі тенденциялар мен интерпретацияларға сәйкес стильдей алады. Осылайша, олар тарихи мәдениет пен мұраны түсінуге және бағалауға үлкен аудиторияны тарта алады. Сонымен қатар, тарихи кескіндеме адамгершіліктің, әділеттіліктің және адамдық қадір-қасиеттің әмбебап мәселелеріне назар аудара отырып, қазіргі қоғамның моральдық және этикалық мәселелерін білдіре алады. Кескіндеме шеберлері қазіргі заманның маңызды мәселелеріне назар аудару үшін тарихи мұраның символикасы мен мотивтерін де қолдана алады. Осылайша, тарихи кескіндеме дәстүрлі элементтерді жаңа идеялар мен интерпретациялармен үйлестіре алады және бірегей заманауи өнерді жасау үшін өткен мен қазіргі арасындағы маңызды көпір бола алады.

Батырлық пен ұлылық культі қазақ тарихи мәдениетінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады және ол қазіргі

заманғы кескіндемеде көрініс табады (Оразқұлова, 2014: 384).

Суретшілер сол кездегі кейіпкерлер мен оқиғалардың күші мен энергиясын жеткізу үшін дәстүрлі элементтерді жаңа идеялар мен әдістермен біріктіреді. Суретшілер тарихтағы ұлы жеңістер мен жетістіктерге баса назар аудара отырып, кейіпкерлердің маңыздылығы мен ұлылығын көрсету үшін ашық түстерді, динамикалық композицияларды және мәнерлі қылқалам жағыстарын пайдаланады. Сонымен қатар, олар белгілі тарихи оқиғалар мен кейіпкерлердің тарихын қайта қарап, жете зерттеп, оларды қазіргі аудиторияға жаңа қырынан таныстырады. Осылайша, тарихи тақырып қазіргі заманғы суретшілер үшін маңызды шабыт көзі болып қала береді, олар оны дәстүрлі және заманауи элементтерді біріктіретін және әлемдік контексте мәдениеттің маңыздылығына назар аударатын бірегей және ерекше өнер туындыларын жасау үшін пайдаланады.

Қазіргі кезде қазақ бейнелеу өнерінде батырлық культқа негізделген тақырыпты ерекше жеткізуші суретшілердің бірі Дәурен Қастеев. Оның «Шайқас алдындағы таң» (1998), «Туған жер үшін опат болған қазақ жауынгерлеріне арнау. Аңырақай шайқасы» (2012), «Ақтабан шұбырынды» триптихы (2016), «Қабанбай батыр» сынды ең үздік туындыларын атап өтуге болады.

Жас суретшінің «Шайқас алдындағы таң» шығармасында шайқас алаңына бағыт алған атты жауынгерлер көрініс тапқан. Алдыңғы бөліктің ортаңғы тұсынан сәл солға қарай түрі сұсты, қабағы қатулы, қаруланған жас сарбаз орын алған. Осы бас сарбаздың артқы бөлігінде бірнеше сарбаздың бейнесі көрінуде. Одан әрі кенептің артқы

бөлігінің оң жақ тұсына қарай ығыса орналасқан қалған көп сарбаздардың найзалары мен сұлбалары ғана байқалады. Бас сарбаздың бейнесі өте ұтымды шешілген. Кіндік қаны тамған елі мен жерін, соңғы демі шыққанша қорғауға даяр нағыз ержүрек, батырдың тұлғасы. Жауынгер мен астындағы атының көз жанарлары тікелей көрерменге бағытталып, қайтпас қайсарлықтың нышанын білдіргендей.

Шығармадағы таңғы тұманның түсіне айналған суық көк түстер мен жылқылар бейнесіндегі қою қоңыр бояу түстері көріністегі басты көңіл күйді барынша айқын жеткізуде. Суретші өзінің осы туындысы жайлы былай деген: «Шайқас алдындағы таң» атты шығарма арқылы жауынгер бейнесін көрсеткім келді. Ол жас, бірақ көзінен жеңілістің де нағыз жеңістің де дәмін татқандығы көрініп тұр. Оған зор үмітпен туған жері мен елі сенім артуда. Суық жаңбыр, тау, жайлау, шайқасқа қайтып келуге үміт етіп кеткен жауынгерлер көріністері арқылы сол уақыттың атмосферасын жеткізгім келді. Шығармадағы көгілдір түс шайқас алдындағы тазаруды білдіреді» (https://tengrinews.kz/picture_art/vnuk-abilhana-kasteeva-predstavil-raboty-vyistavke-550-277684). Оқиғаға сай қауіп-қатер мен алда күтіп тұрған нағыз сұрапыл соғыстың бейнесін де суретші осы бояулар үйлесімі арқылы шебер жеткізуде. Кенептің астыңғы және жоғарғы бөлігіндегі жоғары төмен бағытталған бояулар жағысы арқылы, бойлары қорқыныш сезімінен біржолата ада болған жауынгерлердің, қайнаған соғыс ортасына өздеріне деген нық сеніммен аттанып бара жатқандығының белгісіндей.

Суретші ұлттық мұрамызға, ұлттық негізімізге айналған жауынгерлер киімі мен қару-жарақтарын, ат әбзелдерін

бейнелеуде кішігірім элементтерге дейін аса қатты көңіл аударады. Аса шеберлікпен өрнектелген ою-өрнектер туындыға ұлттық сипат беруде.

Д. Қастеевтың жауынгерлік тақырыптағы келесі бір үздік туындыларының бірі «Қабанбай батыр» атты портреттік жұмысы. Ат үстінде отырған, Қаракерей руынан шыққан Қабанбай батыр бейнесін суретші тік форматта төменнен жоғары бағытталған ракурста береді. Сол арқылы қазақтың атақты бас батырының тұлғасы өте керемет шешілген. Бас кейіпкердің көз жанары бұл туындыда тікелей көрерменге емес, басы кенептің оң жақ бөлігіне бағытталып, көз жанары алыс қиырға назар салуда. Ал тұлпарының басы сол жақ төменгі бөлікке бағытталуда. Кезінде үлкен өгіздей қара қабанды өлтіріп, «Қабанбай» атанған батыр тұлғасында қайсарлық та, батылдық та, күш пен жігер де толып тұр. Астындағы мінген атының өзі батырға сай. Суретші жылқының анатомиялық сипатын өте әсерлі сипаттаған. Қимыл-қозғалысы, бұлшық еттері, желмен желбіреген жалы, бойындағы күш-қайраты бәрі нағыз батырға сай тұлпар екендігін айқын көрсетіп тұр. Суретші Д. Қастеев өз туындыларында ұлттық нақышқа толы заттарға, кішігірім детальдардың, элементтердің өзіне аса көңіл аударады. Шығармаларының басты мақсаты да – ұлттық негізді, ұлттық идеяны, тәуелсіз елдігімізді көрсету болып табылады.

Қылқалам иесінің «Батыр бабалар» атты композициясы қазақ тарихындағы орын алған «Аңырақай шайқасы» оқиғасына арналған. Суретші кенеп бетінде қазақтың ұлы батырларын ұрыс алаңында суреттейді. Жалпы туындыны үш негізгі бөлікке бөліп қарастыруға болады. Бірінші бөлікте, композицияның дәл алдыңғы шебінде

қазақ жауынгерлерінің шабуылына төтеп бере алмай, жерге атымен қоса жығылып құлаған жау жоңғар бейнесі. Өзіне тап берген ақбоз атты қазақ батырының қылышынан қорғанудан басқа шарасы қалмаған. Кенептің екінші бөлігінде кіндік қандары тамған туған жерлері үшін, елі мен халқы үшін жауларымен аянбай күрескен батыр бабаларымыздың бейнесі орын алған. Ал үшінші бөлікте аспан әлемі. Аспан бейнесіндегі күңіренген қою бұлттарда жер бетіндегі сұрапыл шайқас бейнесін қайталап тұрғандай, кеуделері ашу-ызаға толған қазақ батырлармен қоса күңіренуде.

Суретші жауға шапқан батырлар мен аттардың іс-әрекеттерін, күш-қайраттарын ерекше әсерлі етіп жеткізген. Сол себепті де кенеп бетіндегі оқиға аса шынайы әрі әсерлі суреттелген. Алдыңғы шептегі құлап жатқан жау мен оның аты, артқы жақтан шауып келе жатқан қазақтардың күшін тежеп, туындыдан шығып кетпеуіне себепкер болып тұр. Композициядағы ақ ат пен қара аттың түсі шығармадағы әділдік пен қара күштің белгісін көрсетіп, композициядағы өзара теңдіктің де сақталуына әсер етуде. Басты фигуралардың формасы ортаңғы бұрышы төменге бағытталған үшбұрышты композицияға құрылған. Ал төменге бағытталған үшбұрыш символикада от белгісі мен ер азаматтың физикалық және рухани күшін білдіреді екен. Бұл экспрессия мен динамикаға толы композицияның ортаңғы нүктесі ақ боз атты қазақ батыры болып табылады. Себебі, көрушінің басты назары осы фигураға бағытталуда. Жалпы бұл туынды суретшінің айтуынша «Аңырақай шайқасына» қатысқан барша қазақ батырларының ерлігіне арналады. Яғни, бұл суретшінің батыр

бабаларымыздың рухына деген тағзымы мен ерен ерліктеріне деген құрметінен туындаған шығарма. Осы композицияға «Қазақ батырлары» деген туындысы да мағыналық жағынан ұқсас.

Суретші Құмар Омарханның туындылары композициялық құрылымымен, түстік үйлесімімен, бейнелердің портреттік келбетін дәл жеткізумен ерекшеленеді. Осындай ерекше орындалған туындыларының бірі – «Назым батыр» (2019 ж.). Назым батыр – бұл Қабанбай батырдың туған қызы. Анасы да ержүрек батыр болған (Гауһар батыр). 18 ғасырда әкесі Қабанбай батырмен бірге қазақ-жоңғар соғысына бірге қатысып, ержүрек батыл қыз туған жерін қорғаған. «Абылай хан тұсында Жаңақорғанды алу үшін сойыл, шоқпарсыз жау зеңбірегіне жүрексіңбей шапқан ерлігімен ел есінде қалған. Жоңғар тағының мұрагері Цевен Доржы тұрған төбеге қарай басында үкілі кәмшат бөркі бар, ақ боз атты бір қыз бала «Қабанбай! Қабанбай!» деп ұран тастап, суырылып шығады. Қыздың қолында не найза, не сойыл жоқ, бар болғаны қамшы ғана» (<https://islam.kz/kk/articles/islam-jane-tulga/erligimen-elge-tanylgan-qazaq-qyzdary-turaly-bilesiz-be-2889/#gsc.tab>). Міне тарих беттерінде қазақтың батыр қыздары туралы осындай құнды мәліметтер сақталған екен.

«Назым батыр» туындысында суретші қазақтың ержүрек батыр қызын соғыс алаңында, жауға садақ тартқан қалпында бейнелейді. Кенептің оң жақ шетінен шаңға оранған ұрыс даласындағы жауынгерлердің сұлбасы көрінеді. Өзге жауынгерлерді сұлбалап, бұлыңғыр етіп суреттеу арқылы суретші Назым батырдың негізгі кейіпкер екендігін аңғартады. Ал батырлардың астарындағы аттарының қозғалысы

кенептің оң жағынан сол жағына қарай бағытталуынан, сонымен қатар аспан әлеміндегі бұлттардың қозғалысы жоғарыдан төменге бет бұруынан, туындыдағы үлкен динамика мен экспрессия көрсетіледі. Ал көрініске алдыңғы жақтан түскен жарық пен артқы фондағы бұлыңғырлық, Назым батыр мен оның атының қимыл-қозғалысын одан әрі әсерлей түсуде. Жалпы шығармада тереңдік жоқ, себебі композиция ауалық перспективаға құрылған.

Суретші шығармасындағы алдыңғы бөлік қара көк, қанық қызыл, алтын сары түсті өте қанық бояулар үйлесімінде берілсе, артқы фон ашық әрі бұлыңғыр келген сары, қоңыр, ашық көк бояу түстерінде шешім тапқан. Назым батыр бейнесіндегі қанық қызыл түс соғыстың, қан-төгістің, ашу мен ызаның, батырлық пен қайсарлықтың белгісін көрсетуде. Ал желдей есіп, алдыға ұмтылған жылқы бейнесіндегі қара көк түс еркіндіктің, бостандықтың символына айналада. Бұл ойымызды артқы фондағы аспан бейнесі де дәлелдейді. Аспанды қанша бұлт торласа да, артқы жағы ашық екендігін көреміз. Яғни көп ұзамай қазақ халқының бұл жорықта жеңіске жетіп, еркін азат ел болатындығынан хабардар етуде. Жалпы, автор бұл туындысы арқылы қазақ жерінің бостандығы, тәуелсіздігі үшін тек ер азаматтарының ғана емес, сонымен қатар ержүрек батыр аруларының да тер төккенін паш етеді. Себебі көпшілік Қабанбайдың Назым деген батыр қызы, Гауһар деген батыр жары болғандығын біле бермейді.

Қорытынды

Шынында да, қазіргі қазақ суретшілері өз шығармаларында көркем тілге және оның философиялық контекстіне үлкен мән береді. Олар өз

ойлары мен эмоцияларын жеткізу үшін бейнелеу өнерінің әртүрлі әдістерін, материалдары мен элементтерін пайдаланады. Суретшінің жұмысындағы негізгі аспектілердің бірі – шығарманы жасауға деген белгілі бір философиялық көзқарасының болуы. Бұл қасиет суретшілерге дәстүрлі және заманауи элементтерді шебер үйлестіруге, сондай-ақ қазіргі қоғамдастықтың өмірлік ұстанымы мен міндеттерін білдіретін бірегей өнер туындыларын жасауға мүмкіндік береді.

Егемен Қазақстанның бейнелеу өнерінде еліміздің қоғамдық санасы дамуының іргелі үрдістері көрініс тапты, қазіргі заманғы ұлттық руханияттың мейлінше ауқымды идеялары мен мағыналары сыналды және көркемдік тұрғыдан өзгерді. Оның негізі – ұлттық келбетімізді өзін-өзі тануға деген белсенді ұмтылыс, ұлттық идеяны қалыптастыру және әлемдік көркемдік аренаға шығудың қуатты қажеттілігі болып табылады.

Қазіргі қазақ суретшілері өз туындыларының контекстік мазмұнын композициялар, түстер, пішіндер мен текстуралар арқылы жеткізеді. Олар тарихи оқиғалар мен күнделікті көріністер бар картиналар жасайды, бірақ семантикалық субтекст біздің ұлттық мәдениетіміздің құндылықтарымен үйлесетін болмыстың өзекті мәселелеріне негізделген. Суретшілер өз ойлары мен эмоцияларын көрерменге жеткізу үшін әртүрлі стильдер мен әдістерді пайдаланады. Олар өз жұмыстарында ата-бабаларымыздың дәстүрлері мен қазіргі заманды біріктіріп, ерекше өнер туындыларын жасайды.

Ежелгі аңыздар мен дастандарға терең сүйене отырып бейнеленген суретшілердің тарихи тақырыптағы картиналары көрерменнің қызығу-

шылығын тудырады және эмоционалды еркіндікті білдіретін шығармашылық ізденістерге назар аударады. Мұндай шығармалардың стилі мен мазмұны қазіргі заманғы кескіндеме өнерінің әлі де айтары бар екенін және бұл біздің ұлтымыздың өткені мен болашағы арасындағы тамаша көпір болуы мүмкін екенін көрсетеді. Олардың шығармалары дәстүрлер мен қазіргі заманды біріктіреді, біздің қоғамның моральдық-этикалық мәселелерінің рухани және философиялық тереңдігін бейнелейді және заманауи кескіндеменің мүмкіндіктерін меңзеп, мотивтер мен рәміздерді стилистикалық түрде өзгертеді.

Қазақ хандығы кезін бейнелеу арқылы суретшілер көрерменге осы ұлы тарихи тұлғалардың өмірі мен билігі туралы көптеген ақпарат береді. Біріншіден, хандардың көркем бейнесі олардың келбеті мен сипатын, сондай-ақ олардың қазақ қоғамындағы әлеуметтік жағдайы мен рөлін көрсетуге көмектеседі. Екіншіден, хандардың өмірі мен билігін бейнелеу олардың соғыстар, басқа мәдениеттермен келіссөздер, сондай-ақ сол кездегі қазақ қоғамындағы ішкі саяси және әлеуметтік өзгерістер сияқты маңызды тарихи оқиғаларын жеткізуге өз ықпалын тигізуде. Сондай-ақ, қазақ хандарының бейнесі арқылы суретшілер өздерінің жеке өмірлерін, өз заманының басқа билеушілерімен және көрнекті қайраткерлерімен байланыстарын да көрсетуді көздейді. Мұның бәрі келешек ұрпаққа осы тарихи тұлғаларды және олардың қазақ мәдениеті мен тарихы үшін сіңірген еңбегін тереңірек түсінуге көп мүмкіндік береді деп сенеміз. Суретшілер қазақ хандығы дәуірін бейнелей отырып, олардың қызметінің өзектілігі мен маңыздылығын атап өтіп, ұлттық және мәдени бірегейлікті

қалыптастыруға өз үлестерін қоса алады, сондай-ақ халық арасында қазақ тарихы мен мәдениетіне деген білім мен қызығушылықты одан әрі өрбітеді.

Қазақ суретшілерінің қазақ елінің ұлттық келбетін аңсау, қайта жаңғырту элементтері мыналар: көш символына айналған түйе, жүкүстінебуылған киіз үй, қыран құс, құмай тазы, кейіпкерлердің үстіндегі ұлттық костюмдер, соның ішінде, әсіресе әйелдердің қос етек көйлектері, бастарындағы әшекейленген сәукеле, кимешек; ер кісілердің бөрік, шапаны, хандар мен би-сұлтандардың ұлттық нақыштағы киімдері, бесік, қобыз және еліміздің дамуы мен көркеюіне үлес қосқан ірі тұлғалардың бейнесі. Тарихи жанрда көрініс тапқан осындай жекеленген детальдар ұлттық, еркіндік, тәуелсіздік идеяларын алға шығарып, кенеп бетінде қазақтың жүріп өткен өзіне тән дәстүрлі жолын қайта қалыптастыруға, келер ұрпаққа мәдени-рухани мұра қалдыруға мүмкіндік береді.

Қазақстанның қазіргі бейнелеу өнері үздіксіз әрі қарқынды қозғалыста дамуда. Үздіксіз шығармашылық тәжірибе процесінде тарихи және тұрмыстық жанр ұлттық дүниетанымның ерекше мәнер мен стилистикасы, пластикалық және көркем тәсілдері өзара қатар көрініс табуда. Сондай-ақ кескіндеменің жанрларының, бағыт-бағдарларының алуан түрлілігі Қазақстандағы заманауи көркемдік процестің үнемі ізденісте екендігін айшықтайды. Осы арқылы қазақ суретшілері ұлтымыздың тарихи мұрасын сақтап, оны жаңа ұрпаққа береді және сол арқылы біздің мәдени жадымызды сақтайды. Сонымен қатар, олар алдыңғы ұрпақ мұрасы мен өмірдің жаңа тенденцияларын қамтитын жаңа өнер жасайды.

Қазіргі суретшілер өз жұмыстарында ата-бабаларының дәстүрлері мен мұраларын сақтауға үндеу арқылы ұлтымыздың мәдени жадын сақтауға және оның болашақта дамуына ықпал етеді.

Әдебиеттер

1. Ергалиева Р.А. Этническое и эпическое в искусстве Казахстана. – Алматы, Жибек жолы, 2011 – 432 с. ISBN 978-601-294-064-0.
2. Ергалиева Р.А. Этнокультурные традиции в современном искусстве Казахстана. Алматы, «Гылым», 2002. С.183.
3. Байтұрсынов Ө.Б., Ыдырыс З.А. Қылқалам шеберінің дара жолы. Қазақстан. 19 қыркүйек, 2018.
4. Культурная парадигма «Мәңгілік Ел» и глобализация искусства Казахстана. Алматы: Press CO, 2020. - С. 496.
5. Шарипова Д., Аксакалова Ж. (2022). Заманауи Қазақстан кескіндемесіндегі тарихи тақырыптың жаңғыруы. Keruen, 76(3), 241–248. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2022.3-21>
6. Оразқұлова Қ.С. Қазақ суретшілері шығармашылығындағы архетиптік образ бен ұжымдық бейсана: мәдени-философиялық талдау: Монография. – Алматы: «Каратау КБ» ЖШС, «Дәстүр», 2014, 384 б.
7. Внук Абиляхана Кастеева представил работы на выставке к 550-летию Казахского ханства. Tengrinews. 13 июля 2015, 18:46 https://tengrinews.kz/picture_art/vnuk-abilhana-kasteeva-predstavil-raboty-vyistavke-550-277684
8. Ерлігімен елге танылған қазақ қыздары. Islam.kz – ұлттық, рухани-ағарту сайты. <https://islam.kz/kk/articles/islam-jane-tulga/erligimen-elge-tanylgan-qazaq-qyzdary-turaly-bilesiz-be-2889/#gsc.tab>

References

1. Ergalieva R.A. Etnicheskoe i epicheskoe v iskýsstve Kazahstana. – Almaty, Jibek joly, 2011 – 432 s. ISBN 978-601-294-064-0.
2. Ergalieva R.A. Etnokýltýrnye traditsii v sovremennom iskýsstve Kazahstana. Almaty, «Gylm», 2002. S.183.
3. Baitursynov Ó.B., Ydyrys Z.A. Qylqalam sheberiniń dara joly. Qazaqstan. 19 Qyrkúiek, 2018.
4. Kýltýrnaia paradigma «Máńgilik El» i globalizatsiia iskýsstva Kazahstana. Almaty: Press CO, 2020. - S. 496.
5. Sharipova D.S., Axakalova Zh.A. Modernization of the historical theme in the painting of modern Kazakhstan. Keruen, 76(3), 241–248. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2022.3-21>
6. Orazqulova Q.S. Qazaq sýretshileri shyǵarmashylyǵyndaǵy arhetiptik obraz ben ujymdyq beisana: mádeni-filosofialyq taldaý: Monografiia. – Almaty: «Karataý KB» JShS, «Dástúr», 2014, 384 b.
7. Vnýk Abilhana Kasteeva predstavil raboty na vystavke k 550-letuí Kazahskogo hanstva. Tengrinews. 13 úýlia 2015, 18:46 https://tengrinews.kz/picture_art/vnuk-abilhana-kasteeva-predstavil-raboty-vyistavke-550-277684
8. Kazakh girls recognized in the country for their courage. Islam.kz -national, spiritual and educational website. <https://islam.kz/kk/articles/islam-jane-tulga/erligimen-elge-tanylgan-qazaq-qyzdary-turaly-bilesiz-be-2889/#gsc.tab>

Аксакалова Ж.А.¹

¹Институт литературы и искусства имени М.О. Ауэзова
г. Алматы, Казахстан
e-mail: nurbinur_86@mail.ru

ОТРАЖЕНИЕ В ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ ИСКУССТВЕ ИСТОРИИ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА

Аннотация. Произведения исторической тематики в живописи Казахстана имеют большое значение для национальной культуры и идентичности. Они не только передают прошлое, но и отражают дух народа, его традиции и обычаи. Такие произведения, призванные досконально познать историю, направлены на более глубокое понимание прошлого и отражение ценностей, ценимых нашим народом в древности. Исторические произведения способны укрепить не только эстетическое удовлетворение, но и духовный интерес к прошлому, вдохновить на более глубокое изучение и дальнейшее признание истории своей страны. Они особенно важны для воспитания нового поколения.

Исторические сцены периода Казахского ханства часто становятся основным источником вдохновения для художников. Художественные произведения, выполненные в историческом жанре, отражали не только сражения и политические события, но и социальные и культурные аспекты жизни казахского народа в разные периоды истории.

Ключевые слова: живопись, исторический жанр, портрет, композиция, Казахское ханство, национальная идентичность, духовное обновление.

Aksakalova Zh.A.¹

¹M.O. Auezov Institute of Literature and Art
Almaty, Kazakhstan
e-mail: nurbinur_86@mail.ru

REFLECTION IN THE VISUAL ARTS OF THE HISTORY OF THE KAZAKH KHANATE

Abstract. The works of historical themes in the painting of Kazakhstan are of great importance for national culture and identity. They not only convey the past, but also reflect the spirit of the people, their traditions and customs. Such works, designed to thoroughly understand history, are aimed at a deeper understanding of the past and reflection of the values valued by our people in ancient times. The historical works can strengthen not only aesthetic satisfaction, but also spiritual interest in the past, inspire a deeper study and further recognition of the history of their country. They are especially important for the education of a new generation.

The historical scenes from the period of the Kazakh Khanate often become the main source of inspiration for artists. The works of art made in the historical genre reflected not only battles and political events, but also social and cultural aspects of the life of the Kazakh people in different periods of history.

Keywords: painting, historical genre, portrait, composition, Kazakh Khanate, national identity, spiritual renewal.

Автор туралы мәлімет:

Ақсақалова Жазира Асылбекқызы, өнертану магистрі, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының ғылыми қызметкері.

Сведения об авторе:

Аксакалова Жазира Асылбековна, магистр искусствоведения, научный сотрудник Института литературы и искусства имени М.О. Ауэзова.

Information about the author:

Aksakalova Zhazira Asylbekovna, Master of Art History, Researcher of M.O. Auezov Institute of Literature and Art.